

Dražen Maršić

O salonitanskom sarkofagu CIL 3, 6394 i nepostojećem imenu *Avendius*

Dražen Maršić
HR, 23000 Zadar
Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Obala kralja Petra Krešimira
IV. br. 2

Analizira se epigrafski sadržaj i izvorna pripadnost dviju natpisnih i reljefom ukrašenih ploča s pročelja sarkofaga, izloženih u lapidariju Arheološkoga muzeja u Splitu (CIL 3, 6394). Iznosi se historijat njihova proučavanja, upozorava na nepostojeće ime *Avendius* i nizom argumenata potkrjepljuje mišljenje o zajedničkoj pripadnosti ulomaka istome primjerku salonitanskoga sarkofaga, splotom okolnosti izrađenom kao sanduku s natpisnim tabulama na obje dulje stranice(!).

Ključne riječi: CIL 3, 6394, sarkofag, *Avendius*, *Aufidius*

UDK: 904:726.829>(497.5 Solin)“652”

Izvorni znanstveni članak
Primljeno: 10. lipnja 2013.

Ranih sedamdesetih godina 19. stoljeća u Arheološki muzej u Splitu dospjele su dvije reljefne natpisne ploče izrađene od domaćega kamena vapnenca, otkrivene očito u istoj prigodi na posjedu Stjepana Šperca u Solinu. Točna godina otkrića komada i njihova ulaska u Muzej nisu posve sigurni. Don Frane Bulić nalaz na više mjesta i u inventarnoj knjizi natpisa (tzv. knjizi A) datira mjesecom ožujkom 1871. godine (informaciju preuzima i Th. Mommsen!), dok se po Mihovilu Glaviniću to dogodilo dvije godine kasnije, 1873. Što je od toga točan podatak, teško je prosuditi. Moguće je i to da se pouzdanima imaju smatrati obje godine; prva kao godina otkrića spomenika, a druga kao godina ulaska u Muzej. Iz kratke bilješke u inventarnoj knjizi A, pisane Bulićevom rukom, doznajemo da su spomenici dobiveni na poklon od S. Šperca, ali je za njihov transport do Muzeja potrošeno 3,60 forinti. Zanimljivo je da je jedan godine 1885. dobio relativno niski inventarni broj A 91 (inventiran je i u knjizi reljefa kao D 32), dok je drugi 1886. inventiran čitavih tisuću brojeva kasnije, pod brojem A 1101.

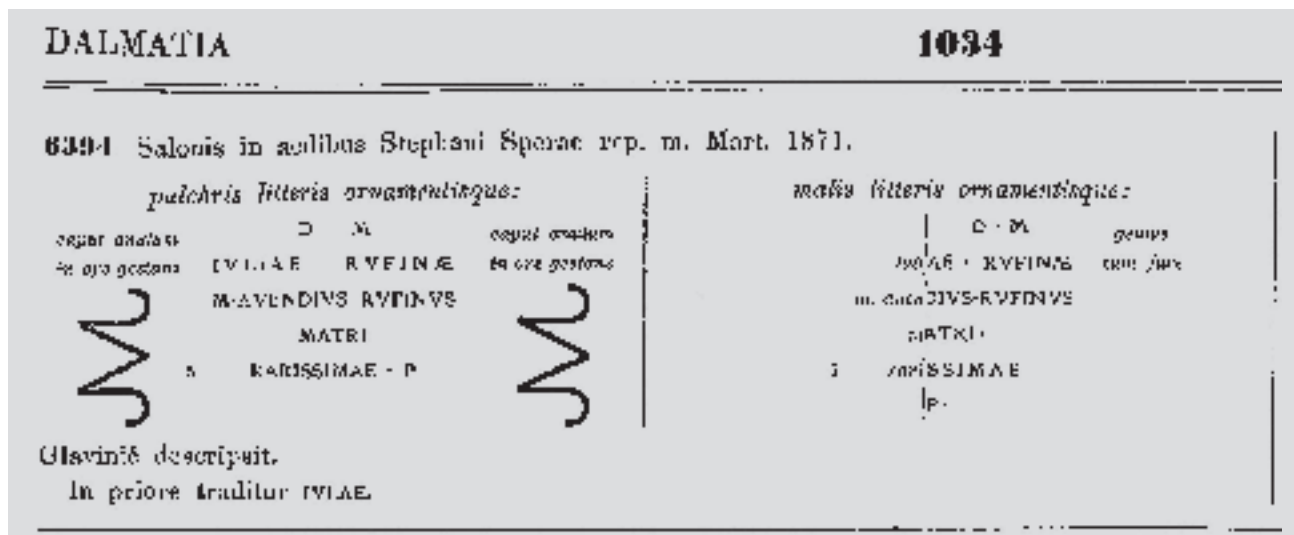
Gotovo odmah po otkriću oba su spomenika objavljena u znamenitom Mommsenovu korpusu latinskih natpisa na str. 1034 (treći svezak CIL-a izašao je 1873.), onaj kompletniji, ali ipak razbijen u nekoliko dijelova (A 1101) pod brojem 6394, a fragmentiraniji pod istim brojem, ali

s desne strane, odvojen od prvoga okomitom crticom (sl. 1).¹ Od svih kasnijih autora natpisi se običavaju citirati kao CIL 3, 6394a i 6394b. O mogućoj pozadini takve numeracije i označavanja bit će više riječi kasnije.

Cjelovitiji natpis Mommsen prikazuje sa za to vrijeme uobičajenim shematskim prikazom dekora čiji je figuralni dio opisan riječima (sl. 1). Iznad prikaza je opaska o lijevim slovima i ornamentici (*pulchris litteris ornamentisque*). Lijevo i desno od natpisa su sheme za kucala, a iznad njih tekst *caput anulum in ore gestans* (u slobodnijem prijevodu: »glava koja u ustima drži prsten/alku«). Iz kratkoga komentara podno prikaza doznajemo da je spomenik opisao Glavinić i da je ime pokojnice pročitao IVLAE (u transkripciji natpisa Mommsen inače restituira slovo I). Uviđom u stariju literaturu nije moguće utvrditi neki konkretni Glavinićev rad ili dokument na koji bi se Mommsen pozivao. Budući da iza broja 6394 nedostaje izraz *contulli* (usporedih) evidentno je da Mommsen nije vidio ni ovaj ni desni natpis prigodom svoga boravka u Splitu i Arheološkom muzeju. Nije ih ni mogao vidjeti jer se njegov boravak dogodio godine 1867., a komadi su izašli na svjetlo dana par godina kasnije.² Prema tome, Mommsen očito cilja na »interni« prijepis natpisa koji je dobio od Glavinića, u to vrijeme direktora Arheološkoga muzeja u Splitu.

1 CIL 3, 6394.

2 O Mommsenovu posjetu godine 1867. i dojmovima koje je odnio iz Splita usp. CIL 3, str. 278 i rad N. Anzulović, O historijatu gradnje Arheološkoga muzeja u Splitu, VAHD, 75, Split 1981, 163 i d.

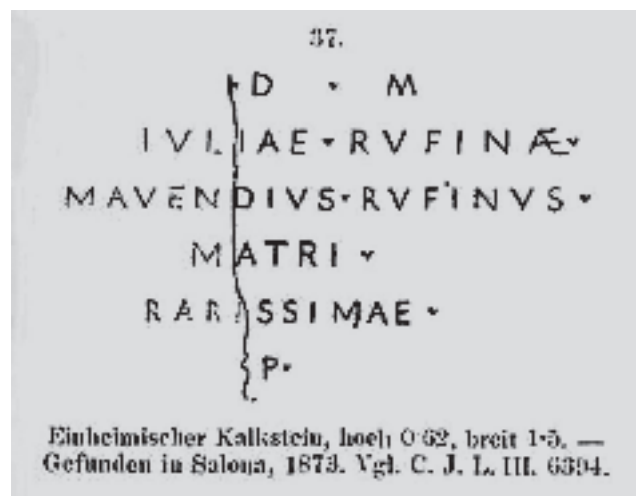

Slika 1.

Mommsenov prikaz natpisa CIL 3, 6394 (a i b) u CIL-u

Drugi je natpis (A 91) predočen nešto jednostavnije. Iznad natpisa je opaska o lošim slovima i ornamentici (*malis litteris ornamentisque*), koja, usput rečeno, nije uopće primjerena, desno od natpisa je opis figuralne dekoracije riječima *genius cum face* («genij s bakljom»), a transkripcija je ovaj put dopunjena restitucijom izgubljene lijeve polovice teksta. Za ovaj stupanj rasprave bit će dovoljno upozoriti na činjenicu da bi prema predloženoj restituciji bila riječ o natpisu potpuno identičnoga sadržaja onome na lijevoj strani (sl. 1)! Na oba bi se kao komemorator tako pojavljivao stanoviti *M. Avendius Rufinus*. Prethodno spomenuto pozivanje na Glavinića odnosi se očito i na ovaj komad. U kasnijim svescima CIL-a nema dopuna prvotnoj objavi, osim što se na jednome mjestu kratko spominju oba natpisa.³

Dvije godine nakon publiciranja trećega sveska CIL-a, u prvom svesku nove serije bečkoga časopisa *Mitteilungen der kaiserl. königl. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale*, objavljenom godine 1875., na predmetne spomenike osvrnuo se i sam Glavinić. U čudnovato podijeljenom radu u dva dijela, dva su se natpisa našla svaki u svom dijelu, iz čega se posredno može iščitati Glavinićevo nerazumijevanje, pa i nesnalaženje s njima. Natpis označen kao CIL 3, 6394a donesen je u prvom dijelu (sl. 2).⁴ Njegova razlomljenost nevidljiva na Mommsenovoj skici tu je jasno

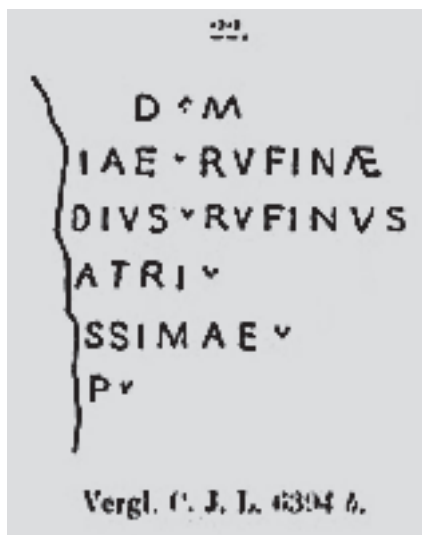
Slika 2.

Glavinićev prikaz natpisa CIL 3, 6394a u bečkom *Mittheilungenu*

naznačena okomitom isprekidanom crtom. Međutim, pažljivim proučavanjem teksta postaje jasno da je Glavinić učinio previd i desni dio natpisa zamijenio s natpisom CIL 3, 6394b. To se jasno vidi slijedom činjenice da završetak imena pokojnice u prvom retku glasi IAE i da sigla P riječi *posuit* stoji zasebno, u zadnjem retku, dok se na skici u

³ CIL 3, str. 1508.

⁴ M. Glavinić 1875, str. VII, br. 37.

Slika 3.
Glavinićev prikaz natpisa CIL 3, 6394b u bečkom *Mitteilungen*u

CIL-u (i u stvarnosti) nalazi iza riječi *rarissimae* (usp. sl. 1). Osim te razlike, čitanje teksta natpisa potpuno odgovara Mommsenovu. Pokojnica je dakle osoba s imenom *Lulia Rufina*, a komemorator je njezin sin *M. Avendius Rufinus*. Prijepis natpisa CIL 3, 6394b donesen je u drugom dijelu rada, i to korektno, ali, zanimljivo je, bez pokušaja restitucije vidljive kod Mommsena (sl. 3).⁵ To se može protumačiti Glavinićevim stavom kako natpisi ne mogu biti istoga sadržaja.

Osim prilikom ranije spomenutoga unosa u muzejsku inventarnu knjigu natpisa, don F. Bulić samo se još jednom dotaknuo dvaju natpisa. Učinio je to u dobro poznatom katalogu *Inscriptiones quae in C. R. museo archaeologico Salonitano Spalati asservantur*, čija se verzija u nešto promijenjenom izgledu, sastavljena i lijepljena čini se od ruke samoga Bulića, koristila i kao muzejski katalog natpisa, koji se danas čuva u Dokumentacijskom centru Arheološkog muzeja (iz njega su preuzete sl. 4-5).

Cjelovitiji natpis označen je dakle brojem A 1101, a prikaz mu gotovo u cijelosti odgovara Mommsenovu (sl. 4). Pokojničim se *nomen* opet restituira *Luliae* (dat.), a onaj

njezina sina i komemoratora *Avendius*. Razlika je jedino u tome što Bulić u gentilno ime pokojnice stavlja i slovo I (IVLIAE).⁶ Polovični natpis A 91 donesen je pak u prijepisu i obnovi koji su potpuno identični Mommsenovu viđenju natpisa (sl. 5; usp. i sl. 1). U podnožnom komentaru Bulić upozorava na očitu povezanost dvaju natpisa i Glavinićevo objavu iz 1875.⁷

Podatak o tome kako ni Bulić nije zamijetio Glavinićevo – vidjet ćemo kasnije – pogrešno čitanje imena osobe koja je dala podići natpis CIL 3, 6394a, kojim je zaveo i velikoga Mommsena, i kako je to zapravo moguće, ne bi bio sam po sebi toliko zanimljiv kada ne bi bio povezan s pitanjem kada je natpis uopće slijepljen iz četiri izvorna ulomka i postavljen na današnje mjesto u južnom križu lapidarija Arheološkog muzeja u Splitu (sl. 6)? Najranije se to moglo dogoditi za Bulićeve uprave Muzejem, ali za to ipak nemamo sigurna traga. Moguće je da se to dogodilo tek u doba kada je Muzejem ravnao Mihovil Abramić, pa čak i znatno kasnije. U svakom slučaju, Bulić čini se nije uvidio pogrešku koja se potkrala, a ako i jest zaboravio ju je ispraviti. Kasnijim istraživačima intrigantnost i važnost nalaza jednostavno je promakla i izbljedila.

Glavinićevo, Mommsenovo i Bulićevo čitanje zagonetnoga gentilnog imena *Avendius* s natpisa CIL 3, 6394a prihvatili su u 20. stoljeću svi eminentni istraživači ilirskoga jezika i onomastika. H. Krahe postanak imena doveo je u vezu s osnovama *Avend-* ili *vend-* i usporedio ga sa zemljopisnim imenom *Avendone* poznatim s Tabule Peutingeriane.⁸ A. Mayer otišao je korak dalje i ime povezao s dobro znanim japodskim imenom *Vendes* i nešto raširenijim imenom *Vendo*,⁹ te mu je, kao i zemljopisnom imenu *Avendo* potvrđenom u različitim oblicima (Tabula Peutingeriana, Antoninov Itinerar 274, 1: *Auendone*; Anonimni Ravenjanin 4, 22: *Abendone*) nastanak pretpostavio iz prefiksa **a* i prvotne osnove **vend*, smatrajući da je početno *a-* moglo nastati iz latinskoga *a-* ili *ad-*, te da je dokaz takvog postanja od Apijana doneseni etnik Αὐενδῆται (Apijan, Illyr. 16).¹⁰ Zanimljivo je da D. Rendić-Miočević nije razrađivao ideje svojih uglednih prethodnika, iako su bile nadasve zavodljive, nego je ime *Avendius* samo donio u abecednom katalogu ilirskih imena s prostora provincije Dalmacije.¹¹ Sve njih pak u svome čuvenom repertori-

5 M. Glavinić 1875, str. XLVII, br. 22.

6 F. Bulić 1886-1888, str. 138, br. 1101.

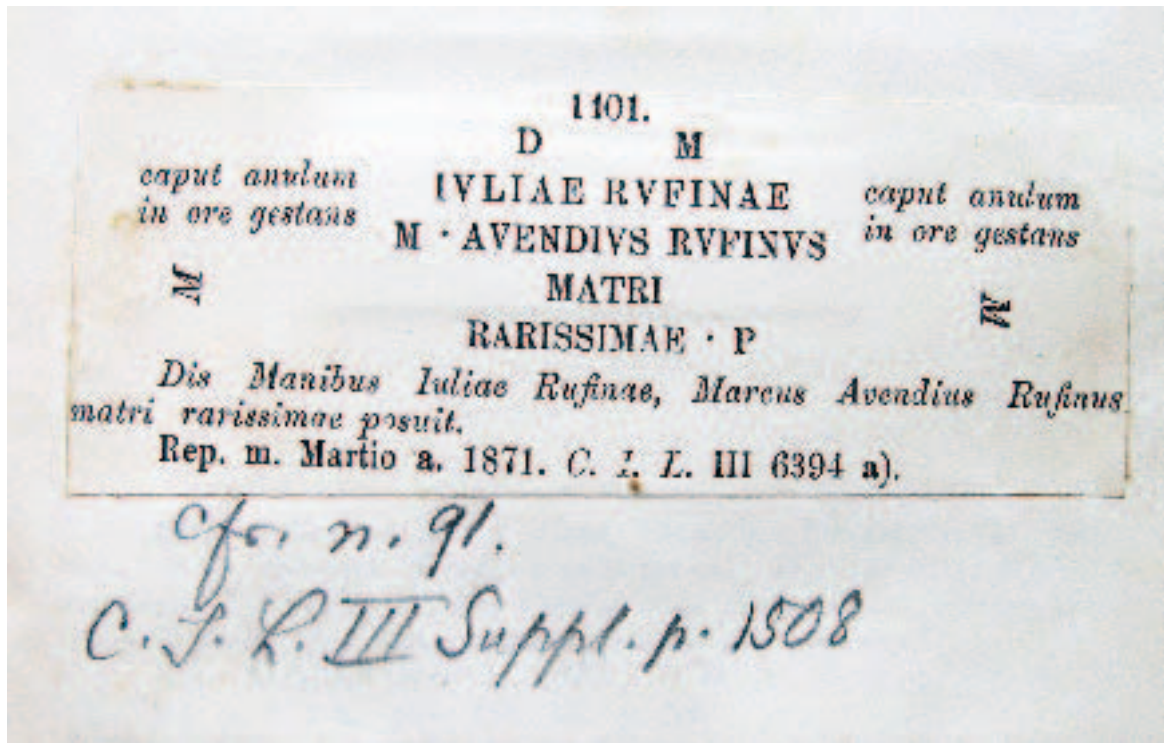
7 F. Bulić 1886-1888, str. 138, br. 91.

8 H. Krahe 1929, str. 13, s.v. *Avendius*, 141.

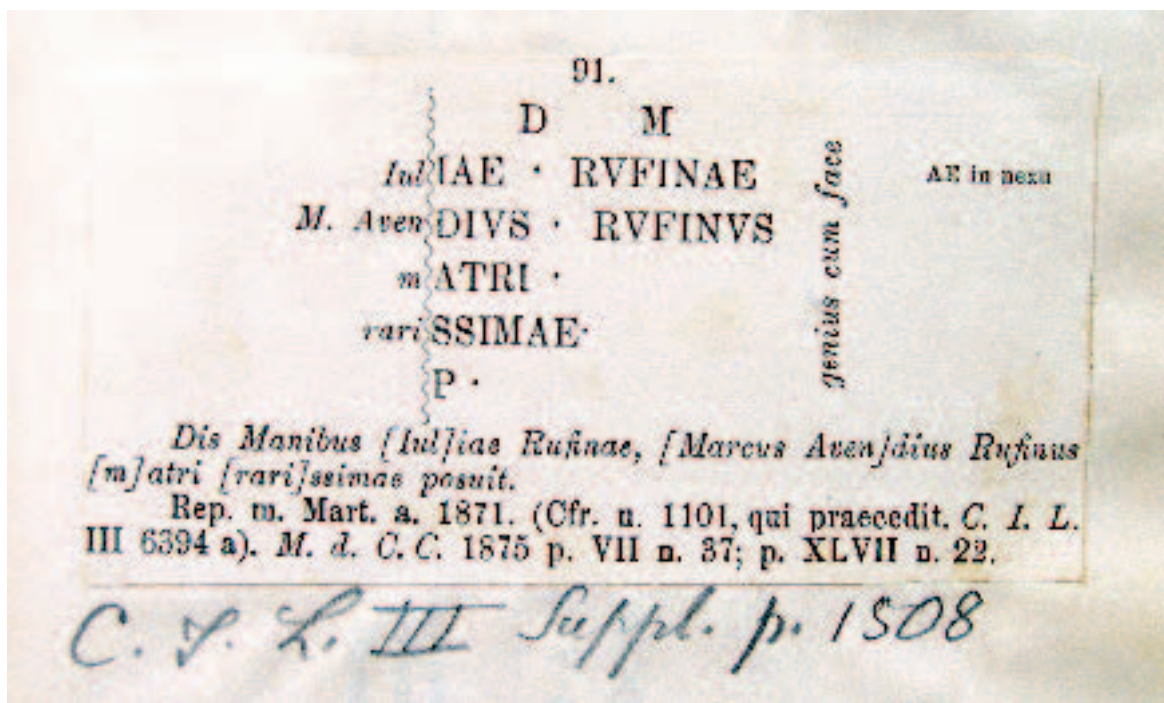
9 A. Mayer 1957, str. 71, s.v. *Avendius*, 356, s.s.v.v. *Vendes*, *Vendo*.

10 A. Mayer 1957, str. 71, s.v. *Avendo*.

11 D. Rendić-Miočević 1948, str. 59, br. 6.

Slika 4.
Bulićev prikaz natpisa CIL 3, 6394a u muzejskom katalogu natpisa (A 1101)

Slika 5.
Bulićev prikaz natpisa CIL 3, 6394b u muzejskom katalogu natpisa (A 91)

ju osobnih imena rimske Dalmacije citira G. Alföldy, koji za ime još jednom podvlači kako je »wohl aus dem iapodischen Ortsnamen Avendo gebildet«, a iz priloženog popisa vidljivo je kako je *M. A. Rufinus* s natpisa CIL 3, 6394a jedini njegov poznati nositelj (!), čiji spomenik treba datirati u kasni principat.¹² Posredstvom naprijed navedenih autora ime *Avendius* ušlo je u sve recentne i često citirane popise latinskih imena poput Nomenklatora¹³ ili na njegovu materijalu nastalom OPEL-u.¹⁴

Slijedom činjenice da su dva ovdje problematizirana natpisa već poodavno izložena u lapidariju Arheološkoga muzeja u Splitu, CIL 3, 6394a u južnom, a 6394b u zapadnom krilu lapidarija, sjeverno od muzejske zgrade – dakle da je moguće izvršiti nesmetanu autopsiju – te da su u međuvremenu oba i obrađena sa stajališta formativne pripadnosti, datacije te ikonografskih i stilskih osobitosti, cijeloj se problematici može pristupiti s mnogo više sigurnosti.

Nakon više od pola stoljeća šutnje, u posljednjih desetak godina akademik Cambi u tri se navrata osvrnuo

na spomenike i publicirao ih zajedno s pratećom fotodokumentacijom koja je do sada uvijek izostajala.¹⁵ Najprije nam valja konstatirati kako po Cambijevu mišljenju – a on je neosporno najbolji poznavatelj rimskih sarkofaga kod nas – oba komada treba datirati u drugu četvrtinu 2. stoljeća poslije Krista, jer iskazuju nestandardnu shemu s tabulama bez ansa i poljima sa strana.¹⁶ Prema kronologiji i podjeli koju je uspostavio sam Alföldy, to bi bilo vrijeme kraja ranoga principata, ali nikako kasni principat.¹⁷

Mnogo važnija pojedinost je to da se zahvaljujući Cambijevu svraćanju pozornosti na pročelje sarkofaga CIL 3, 6394a sa sigurnošću može ustvrditi kako je Glavinici pogriješio u čitanju imena osobe koja ga je dala izraditi.¹⁸ Glavinici je siglu prenomena i prva dva slova nomena dobro pročitao – M i AV odvojene interpunkcijom – ali je u nastavku F zamijenio s E, a I s N. Tako je dobio ime AVENDIVS namjesto AVFIDIVS. Poteškoću mu je očito pričinjala činjenica da je komad u trenutku otkrića i iščitavanja bio razbijen u četiri dijela, od čega sam natpis u dva, i da ih nije vidio sljublje-

Slika 6.

Reljefna ploča sarkofaga s natpisom CIL 3, 6394a izložena u lapidariju Arheološkoga muzeja u Splitu (snimio Jakov Teklić, 2013.)

12 G. Alföldy 1969, str. 64, s.v. Avendius, 283, s.v. Rufinus.

13 A. Mócsy – R. Feldmann – E. Marton – M. Szilágyi 1983, str. 37 (abecedni katlog), 354 (inverzni katalog), s.v. Avendius.

14 OPEL 1, str. 93, s.v. Avendius.

15 N. Cambi 2002, I, str. 129, II, str. 66, sl. 54-55; N. Cambi 2005, str. 90, sl. 130 i 131 na str. 92; N. Cambi 2010, str. 32, tab. XXXV, sl. 1-2.

16 N. Cambi 2010, str. 32.

17 Usp. G. Alföldy 1969, str. 19 i d.

18 N. Cambi 2010, str. 108, kat. br. 58, tab. XXXV, sl. 1.

Slika 7.

Reljefna ploča sarkofaga s natpisom CIL 3, 6394b izložena u lapidariju Arheološkoga muzeja u Splitu (snimio Jakov Teklić, 2013.)

ne po crti loma, nego s nešto širom lakunom. Ostatak natpisa je točno pročitao, iako opet s pogreškama u transkripciji interpunkcija. Pri tome valja naglasiti da nema nikakve sumnje kako se Cambijeva fotografija i Glavinicevo čitanje (kao i CIL 3, 6394a) odnose na isti spomenik; dovoljno je usporediti ovdje priloženi opis Mommsenove skice i spomenika u stvarnosti (usp. sl. 1 i 6). Ispravljena transkripcija natpisa CIL 3, 6394a zahvaljujući Cambiju tako glasi:¹⁹

D M .
IVLAE . RVFINAE .
M . AVFIDIVS . RVFINVS
MATRI .
RARISSIMAE . P .

U potpunosti obnovi natpis bi glasio: *D(is) M(anibus) / Iul(i)ae Rufinae, / M(arcus) Aufidius Rufinus, / matri / rarissimae p(osuit)*.

Ima li se u vidu da je čitanje ovoga spomenika bilo polazište u raspravama o postojanju imena *Avendius* (jedi-

na potvrda), njegovu domaćem karakteru i uopće genezi, najprije nam valja konstatirati da s ispravljenim čitanjem sve teorije uvaženih ilirologa padaju u vodu. Drugo i ne manje važno, ime *Avendius* kao nepostojeće (!) ne može se upotrijebiti pri rekonstrukciji drugih natpisa, pa tako ni »bratskoga« natpisa CIL 3, 6394b kako su to u svoje doba uradili Mommsen i Bulić (sl. 1 i 5). U njegovoj transkripciji došlo je do krivoga prijepisa interpunkcija, a ispravna bi glasila:

. D . M .
[---]IAE . RVFINAE .
[---]DIVS . RVFINVS .
[.]ATRI .
[---]ISSIMAE .
P .

Postavlja se pitanje kako restituirati imena na ovom natpisu i može li se to uopće učiniti sa sigurnošću ili barem određenom vjerojatnošću? Iscrpan opis razmišljanja

19 U izvedbi trokutastih interpunkcija vrijedi zabilježiti da je interpunkcija iza sigle prenomena (M) samo plitko naznačena u kamenu, ali nije i izdubljena.

pojedinih znanstvenika i njihova viđenja sadržaja dvaju natpisa nije u prvom dijelu rada iznesen u funkciji negiranja lekcije *Avendius*; to se moglo učiniti mnogo jednostavnije i s mnogo manje napora. Namjera je bila pokazati razmišljanje svakoga od njih o mogućem odnosu dvaju natpisa. Mommsen je, vidjeli smo, bio uvjerenja da su oba natpisa identičnog sadržaja, uz minimalne razlike u strukturiranju redaka (sl. 1). Ostaje nejasno je li to zaključio samostalno ili mu je takvu mogućnost sugerirao Glavinčić. S obzirom na to da Glavinčićovo viđenje dvaju natpisa znatno odstupa (sl. 2-3), čini se da je prva mogućnost daleko logičnija. Bulić je natpise također vidio istoga sadržaja i taj stav nije mijenjao (sl. 4-5). Ne želeći mu stavljati u usta riječi koje nije izgovorio niti napisao, isto bih se usudio pretpostaviti i za G. Alföldyja. Naime, budući da je Mommsen oba komada sarkofaga u CIL-u označio istim brojem 6394, a na oba se pojavljuju neka *Rufina* i *Rufinus*, ne bi li se u Alföldyjevom popisu primjera toga imena u Dalmaciji dotični natpis trebao spomenuti s po dvije ženske i dvije muške potvrde imena? Umjesto toga, spominje se samo jedna *Rufina* i jedan *Rufinus*.²⁰ Ne govori li to da je i Alföldy pretpostavio identičan sadržaj natpisa odnosno da je riječ o istim osobama? Spomenimo na kraju da i N. Cambi iznosi mogućnost »da je iz nepoznatih razloga oba sarkofaga postavila ista osoba«, dakle, *M. Aufidius Rufinus*.²¹ Ako je doista tako, zbog diftonga *-ae* na kraju prvoga imena, slova ATRI s drugoga natpisa moguće je razriješiti jedino [M]ATRI, a to bi vodilo ka definitivnom zaključku da su natpisi zaista identični.

Evidentno je da komemoratorovo ime ne glasi *Avendius*, a da mora biti posrijedi neko ime s dočekom *-dius*. Na natpisu se ispred *-dius* jasno vidi trag okomite haste koji mora pripadati jednom od četiri slova: H, I, M i N (sl. 7). Ostala slova, sigurno je, ne dolaze u obzir. Prema A. Mocsyju i suradnicima u zapadnim provincijama Carstva poznato je preko 300 imena s dočekom *-dius*.²² Od toga broja, blizu pedesetak gentilnih imena potvrđeno je u rimskoj provinciji Dalmaciji. Niti u Carstvu niti u Dalmaciji

nema imena kod kojih su ispred *-dius* glasovi H ili M. Dva-desetak je imena s dočekom *-ndius*, ali nijedno od njih nije zabilježeno u Dalmaciji. Prema tome, ostaje zaključiti kako je na salonitanskom natpisu sigurno posrijedi slovo I, tj. završetak *-idius*. Takvih je imena u Dalmaciji tridesetak, ali je najveći broj njih zabilježen s jednom do najviše tri potvrde. Češća su samo imena *Baebidius/Bebidius* (10), *Murcidius* (5), *Caesidius* (7), *Vet(t)idius* (5), *Avidius* (8) i *Aufidius* (11) (u zagradama je broj nositelja). Najzastupljenije je upravo ime *Aufidius*.²³ Uzevši u obzir ušćuvani sadržaj natpisa CIL 3, 6394b, okolnosti otkrića i način ulaska u splitski Muzej, čvrstoga sam uvjerenja da i tamošnje muško ime treba nadopuniti [*Auf*]idius. I prvo bi ime pripadalo istoj osobi, komemoratorovoj majci Juliji Rufini. Natpis bi prema tome bio identičnoga sadržaja, možda tek uz manje odstupanje u pretposljednem retku (na CIL 3, 6394b mogao je stajati npr. dat. *rarissimae*, ali i *piissimae*).

Kako je moguće postojanje natpisa identičnoga sadržaja koji pripadaju istom tipu spomenika – sarkofagu? Po mom dubokom uvjerenju samo na jedan način: tako što su pripadali istom primjerku sarkofaga, tj. krasili njegove obje duže stranice. Protiv takve mogućnosti govorila bi jedino činjenica da bi to bio presedan (*hapax*), zbog dobro nam znane činjenice da su sarkofazi domaće produkcije uvijek imali neukrašenu stražnju stranu.²⁴ To je svakako snažan kontraargument, ali ga je na određeni način ipak moguće relativizirati. Domaći sarkofazi, istina, nisu u pravilu imali ukrašenu stražnju stranu, ali mnogi nisu imali obrađene ni bočne strane već samo pročelje (o izradi bočnih strana ovisila je, čini se, i izrada bočnih strana poklopaca).²⁵ Slično je npr. i s arama. I one češće imaju izrađeno samo pročelje.²⁶ Ima međutim mnogo primjeraka kojima su ukrašene i bočne strane.²⁷ Nadalje, ima i primjeraka kojima je izrađena čak i stražnja strana, iako to definitivno nije bilo uobičajeno.²⁸ Moguće su dakle različite varijacije koje su zasigurno ovisile o praksi radionice, želji naručitelja i mjestu spomenika na nekropoli. Sve ove napomene ne mogu naravno umanjiti važnu pojedinost, a to je da svi

20 G. Alföldy 1969, str. 283, s.v. Rufinus (navod glasi: CIL 6394 Iulia, M. Avendius).

21 N. Cambi, 2005, str. 90, bilj. 316.

22 A. Mócsy – R. Feldmann – E. Marton – M. Szilágyi 1983, str. 353 i d. (inverzni katalog).

23 G. Alföldy 1969, str. 64, s.v. Aufidius.

24 N. Cambi 2010, str. 30.

25 Od onih ukrašenih samo na pročelju usp. npr. sarkofag Julije Aurelije Hilare, a od onih s izrađenim bočnim stranicama sarkofag Gaja Albucija Menipa: N. Cambi 2010, str. 125, kat. br. 144, tab. LXXXIV, sl. 1 (Hilarin sarkofag); str. 135, kat. br. 189, tab. CXI, sl. 1 (Menipov sarkofag).

26 Takva je npr. ara M. Ulpija Veracija izložena u lapidariju Arheološkoga muzeja u Splitu, koja čak i ne stoji na početku razvitka: N. Cambi 2002, I, str. 129, II, str. 65, sl. 52.

27 Izrađenih bočnih strana s prikazima erota, ali neizrađene stražnje strane je npr. znamenita ara Pomponije Vere izložena u vrtu iste ustanove. Usp. kratku notu o kompozitnom karakteru i izgledu are kod D. Maršić 2013, str. 385 i d., bilj. 8-9, sl. 1a, gdje se donosi i starija lit.

28 Takva je npr. poznata zadarska ara Julije Kvijete za koju se danas sa sigurnošću može ustvrditi da je nosila kip pokojnice, što je moguće i uvjetovalo takav postupak: D. Maršić 2013, str. 401 i d., sl. 9a-b, 10.

navedeni primjerci ipak nemaju dvojni natpis. No primjera spomenika s dvostrukim natpisom ipak ima, istina ne u sepulkralnoj već u počasnoj sferi. Nedavno su u raščišćavanju stražnjega dvorišta Arheološkog muzeja u Splitu na svjetlo dana ponovno izašle dvije natpisne ploče s istoga kompozitnog spomenika (počasne baze?) kojega su podigli veterani naseljeni na širem prostoru Ljubuškog (*pagus Scunasticus*).²⁹ Ploče nose dobro poznati natpis koji uključuje posvetu Augustu i Tiberiju i spomen na dodjelu zemljišta od strane kolonije Narone. Prema tome, praksa ponavljanja natpisa na dvije strane spomenika ipak je poznata, iako rijetko posvjedočena.

Osim istoga podrijetla, zajedničkoga dolaska u Muzej i evidentnih sličnosti u koncepciji natpisa, pa i grafiji, još su barem tri uvjerljiva razloga u prilog tezi o pripadnosti natpisa CIL 3, 6394a i b istome spomeniku. Prvi je izgled profila i njihove dimenzije. Ne namjeravajući ulaziti u dimenzije svakoga pojedinog profila zadržat ću se na konstataciji da su gotovo istovjetne dimenzije gornjih rubnih ravnih traka prema zupcu za poklopac, okomitih traka koje natpisne tabule odvajaju od polja sa strane, te ravnih i S profila unutar tabula (usp. sl. 6 i 7). Ništa manje nije interesantna činjenica da je visina obje tabule unutar profila 0,53 m. Dakako da se razlog tome može vidjeti i u činjenici za koju mislim da nije sporna – da su spomenici nastali u isto vrijeme, u istoj radionici i prema istom obrascu/shemi, pa čak i od ruku istoga/istih majstora klesara. Drugi su razlog okomite crte loma obiju ploča. Pogleda li ih se i pažljivije usporedi, može se primijetiti da one idu gotovo istom linijom (sl. 6 i 7). Razlog bi mogao biti taj što je dio sarkofaga prema lijevom kraju bio odlomljen cijelom širinom sanduka, što se onda reflektiralo u crti loma na duljim mu stranicama. Taj detalj sam za sebe možda i ne bio bio toliko indikativan da ga ne osnažuju drugi detalji. Treba naglasiti i to da su obje stranice i tabule od nekadašnjeg dna sanduka odlomljene otprilike u istoj visini, što je također znakovito. Treći je razlog izradba dviju ploča, koja je, iako skulptorski dovedena do kraja, rezultirala različitim kakvoćom natpisa. Obje su tabule naime uglačane površine i obje flankiraju figuralni prikazi slične kvalitete. Međutim natpis CIL 3, 6394a neosporno je lošije izveden od natpisa 6394b. U drugom retku inskribirano je IVLAE umjesto IVLIAE, premda je taj problem bilo lako riješiti s *longa*. Dativ *Rufinae* odvojen je u dva dijela RV i FINAE, s mjestom za cijelo jedno slovo, pri čemu razlog za takvo

postupanje nije bilo nikakvo oštećenje kamena, u što se lako uvjeriti. I inače, zamišljena aksijalna koncepcija natpisa loše je provedena, što je osobito dobro vidljivo u trećem retku gdje je tekst »pobjegao« u desnu stranu. Drugi je natpis neosporno bolje izvedbe, iako konačan zaključak onemogućuje izostanak lijeve mu strane. Duktus slova je dublji, serifi jasniji, kontrast prema uglačanoj površini naglašeniji, svaki red završava trokutastom interpunkcijom, a čak se i premještanje sigle P u posljednji redak može shvatiti kao dodatna težnja ka uređenju teksta po principu osovinske koncepcije. Ako se prihvati teza o pripadnosti istom spomeniku i ako bi trebalo birati koja je od dviju ploča krasila »pravo« pročelje spomenika, neosporno bi to bila druga ploča, posebice zbog naglašenije i figuralno realizirane sepulkralne simbolike oličene u likovima erota s izvrnutim bakljama.

Druge mogućnosti doli da dvije reljefne natpisne ploče pripadaju istom spomeniku ja osobno ne vidim. Kako bi inače bilo moguće postojanje dvaju identičnih natpisa i zašto bi ih Mommsen kao takve označio istim brojem? Ima i drugih salonitanskih i inih natpisa na kojima se pojavljuju iste osobe, no oni su svejedno dobili različite brojeve. Nije li skica s okomitom crticom po sredini Mommse nova vizualizacija spomenika s natpisima na obje strane (sl. 1)? Čini se da se to ima shvatiti upravo tako. Kako bi pak bila moguća blaža varijanta tumačenja, da je sarkofage samo podigla ista osoba, kada ostatak natpisa govori da je i korisnik morao biti isti?

Je li postanak ovakvog spomenika motiviran željom za jedinstvenom kreacijom, je li rezultat nezadovoljstva komitenta prvotnom izvedbom jedne strane (CIL 6394a?), ili je direktno u ovisnosti s izvornim položajem na grobnome mjestu, nije moguće sa sigurnošću odgonetnuti. Sve su od navedenih mogućnosti jednako vjerojatne. Radionica u kojoj je izrađen puno mogućnosti nije niti imala. Sarkofag je nastao u doba kada standardizacija dekora i njihova rasporeda na plohamu sanduka nije niti započela.³⁰ I velike radionice u Carstvu bile su tek u povojima, pa mi se nekakav utjecaj tamošnjih primjeraka ne čini moguć.³¹ Na stranici koja je zapravo trebala biti prazna nije se ni mogao pojaviti drugi raspored doli onoga na suprotnoj strani, dakle duga pravokutna tabula bez ansa s poljima sa strana. Ostaje ipak nejasno zašto je i natpis ponavljen? Najizgledniji odgovor je – zbog loše izvedbe prvotnoga natpisa. To bi ipak govorilo u prilog pretpostavci da

29 M. Abramić 1950, str. 235 i d.

30 O primjercima salonitanskih sarkofaga iz razdoblja prije standardizacije – od kraja 1. do sredine 2. stoljeća usp. N. Cambi 2010, str. 31 i d.

31 Rimske radionice započinju s radom oko 120./130., a ostali glavni centri produkcije nešto malo kasnije, oko 140. godine.

je jedna strana izvorno pročelje (CIL 3, 6394a ?), a da je druga nastala nešto kasnije, moguće i na samoj nekropoli (CIL 3, 6394b ?).

Kao zaključci ove kratke rasprave mogu se iznijeti spoznaje koje su nedvojbene i teze koje to usprkos iznesenim argumentima ipak nisu. Sigurnima se imaju smatrati sljedeći zaključci:

1. Jedina potvrda navodnoga imena *Avendius* sa salonitanskog sarkofaga CIL 3, 6394a rezultat je nesretnih okolnosti (izvorne fragmentiranosti natpisa), previda u čitanju i ima se zamijeniti s lekcijom *Aufidius*.

2. Ime *Avendius* (*nomen gentile*) kao nepostojeće treba brisati iz svih repertorija rimskodobnih imena na istočnoj obali Jadrana.

3. Iz naprijed navedenih razloga ime se ne smije koristiti u svrhu rekonstrukcije drugih fragmentiranih natpisa, pa tako ni natpisa CIL 3, 6394b.

Tvrdnje koje se pokušalo potkrijepiti različitim argumentima, ali ih nije moguće provjeriti niti smatrati »zaključanima« bile bi sljedeće:

1. Nedostajuća imena na natpisu CIL 3, 6394b treba rekonstruirati imenima s natpisa 6394a (*Iulia, M. Aufudius*). Tome u prilog govore ostali podatci s natpisa, prije svega pretpostavljeni dativ *[m]atri*.

2. Dva natpisa identičnog sadržaja moguće je objasniti jedino kao dijelove istoga sarkofaga (v. sl. 1). Razloge udvajanja natpisa treba tražiti u nekvalitetnoj izradi izvornoga pročelja (CIL 3, 6394a), želji za jedinstvenom koncepcijom ili takvom položaju spomenika koji je na grobnoj parceli stajao u prostoru u kojemu je bio slobodan i vidljiv sa svih strana.

3. Sarkofag Julije Rufine, nastao u posebnim okolnostima, jedinstveni je primjerak salonitanske produkcije domaćih sarkofaga. Za njegovo potpuno sagledavanje nedostaju nam bočne stranice.

Kratice

CIL 3 = Corpus inscriptionum Latinarum, vol. III, Berlin 1873.

OPEL 1 = Onomasticon provinciarum Europae latinarum, Budapest 2005 (editio nova aucta et emendata).

Literatura

- M. Abramić 1950 Mihovil Abramić, *Dva historijska natpisa iz antikle Dalmacije*, Ephemeris Instituti archaeologici Bulgarici, 16, Sofia 1950, 235-240.
- G. Alföldy 1969 Géza Alföldy, *Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatien*, Heidelberg 1969.
- F. Bulić 1886-1888 Frane Bulić, *Inscriptiones quae in C. R. museo archaeologico Salonitano Spalati asservantur*, Split 1886-1888.
- N. Cambi 2002 Nenad Cambi, *Kiparstvo*, Longae Salonae, I-II, Split 2002, 117-174 (I); 44-98 (II).
- N. Cambi 2005 Nenad Cambi, *Kiparstvo rimske Dalmacije*, Split 2005.
- N. Cambi 2010 Nenad Cambi, *Sarkofazi lokalne produkcije u rimskoj Dalmaciji (od II. do IV. stoljeća)*, Split 2010.
- M. Glavinić 1875 Mihovil Glavinić, *Inscriptiones des Museums zu Salona*, Mittheilungen der K.K. Zentral Kommission für Erforschung und Erhaltung der Kunst- und historischen Denkmale, neue folge, 1, I-VIII; XLV-V (Kleinere Mittheilungen), Wien 1875.
- H. Krahe 1929 Hans Krahe, *Lexikon altillyrischer Personennamen*, Heidelberg 1929.

- A. Mócsy – R. Feldmann – E. Marton – M. Szilágyi 1983   Andreas Mócsy – Reinhardus Feldmann – Elisabetha Marton – Maria Szilágyi, *Nomenclator provinciarum Europae Latinarum et Galliae Cisalpinae cum indice inverso*, Dissertationes Pannonicae, ser. III, vol. 1, Budapest 1983
- D. Maršić 2013   Dražen Maršić, *Funerary altars of Roman lader. The study of the topical character and function of funerary altars of the Roman province of Dalmatia*, Sepulkralna skulptura zapadnog Ilirika i susjednih oblasti u doba Rimskog Carstva, Zbornik radova s međunarodnog simpozija održanog od 27. do 30. rujna 2009. u Splitu, Split 2013.
- A. Mayer 1957   Anton Mayer, *Die Sprache der alten Illyrier*, Wien 1957.
- D. Rendić-Miočević 1948   Duje Rendić-Miočević, *Ilirska onomastika na latinskim natpisima Dalmacije*, III. prilog Vjesniku za arheologiju i historiju dalmatinsku, sv. LII, Split 1948.

Summary

Dražen Maršić

On the Salonitan Sarcophagus CIL 3, 6394 and the nonexistent name *Avendius*

Key words: CIL 3, 6394, sarcophagus, *Avendius*, *Aufidius*

A brief summary of the paper may present some conclusions that are doubtless and some theses that are not, notwithstanding the presented arguments. The following conclusions should be deemed doubtless:

1. The only confirmation of the alleged name *Avendius* of the Salonitan sarcophagus CIL 3, 6394a has resulted from some unfortunate circumstances (the original fragmentation of the inscription) and its misreading, and is to be replaced by the reading *Aufidius*.

2. The name *Avendius* (*nomen gentile*) is to be deleted as nonexistent from all repertoires of Roman époque names at the eastern coasts of the Adriatic Sea.

3. For the above reasons, the name is not to be used in reconstructions of other fragmented inscriptions, including the inscription CIL 3, 6394b.

The theses that were attempted to be supported by various arguments, but that can be neither verified nor deemed »locked« would be the following:

1. The missing names in the inscription CIL 3, 6394b should be reconstructed with the names in the inscription 6394a (*Julia, M. Aufudius*). This is supported by other information in the inscription, first of all the assumed dative case *[m]atri*.

2. Two inscriptions of identical contents could only be explained as parts of one and the same sarcophagus (see Fig. 1). The reasons of doubling the inscription should be sought in poor quality of the original façade (CIL 3, 6394a), the desire to achieve a unique concept, or positioning the monument in the sepulchral parcel in open space, free and visible from all sides.

3. The sarcophagus of Julia Rufina is a unique example of Salonitan production of local sarcophagi. Its complete analysis lacks its lateral sides.